

напрямом криміналістичного зброезнавства, оскільки воно поєднує в собі елементи різних галузей судової експертизи. Розвиток цього напрямку вимагатиме міждисциплінарного підходу, створення спеціалізованих методик, інтеграції сучасних цифрових технологій і відповідного нормативного оформлення, що в результаті підвищить якість розслідувань, сприятиме належній фіксації та збереженню доказів і зміцнить національну безпеку у контексті сучасних загроз.

Список використаних джерел

1. Chief-1, який полює за дронами й знищує їх шротом: що таке БПАК Chief-1 і як він бореться з російськими безпілотниками. URL: https://espresso.tv/oborona-ta-bezpeka-shef-yakiy-polyue-za-dronami-y-znishchue-ikh-shrotom-shcho-take-bpak-chief-1-i-yak-vin-boretsya-z-rosiyskimi-bezpilotnikami#goog_rewarded
2. Поливає вогнем: що відомо про український "дрон-дракон". URL: <https://www.dw.com/uk/polivae-vognem-so-vidomopro-novi-ukrainskij-dron-dragon/a-70206637>
3. Research Challenges and Opportunities in Drone Forensics Models. URL: <https://cuashub.com/en/content/research-challenges-and-opportunities-in-drone-forensics-models/>

Стефанов Дмитро Сергійович,

здобувач при Науково-організаційному центрі Національної академії Служби безпеки України

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИКИ В ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Роль криміналістики у протидії кримінальним правопорушенням у закладах вищої освіти зумовлена тим, що університетське середовище одночасно є публічно значущою інституцією, складною організаційною системою та багатоканальним інформаційним простором, у якому кримінальні прояви здатні тривалий час залишатися латентними, маскуватися під «звичні» адміністративні практики або «традиції», а також набувати форм, що важко відмежовуються від дисциплінарних чи етичних порушень. Це створює підвищені вимоги до криміналістичної методології виявлення, документування та

доказування, адже ефективність протидії залежить не лише від наявності кримінально-правових заборон, а й від здатності держави та внутрішніх механізмів комплаєнсу закладу ідентифікувати ризики, встановити фактичні обставини, зберегти сліди та забезпечити процесуальну придатність доказів у суді. На нормативному рівні університети функціонують у правовому полі, де автономія і академічні свободи співіснують із вимогами доброчесності, прозорості, запобігання конфлікту інтересів і корупції, що задає складний контекст для криміналістичної протидії: будь-яке втручання в університетське середовище має бути пропорційним, законним і перевірюваним, не перетворюючись на інструмент тиску на академічну спільноту [19; 20].

Криміналістична проблематика злочинності у вищій освіті традиційно пов'язується з корупційними практиками, що проявляються у «платності» навчальних і адміністративних рішень, зловживанні службовим становищем, підробленні документів, нецільовому використанні бюджетних коштів, маніпуляціях із результатами навчання, а також у специфічних «ринках» послуг — від вступу й академічних переведень до заліків, іспитів, дипломів, гуртожитків та працевлаштування. Дослідження корупції і хабарництва в освітніх структурах демонструють, що корупційні відносини здатні набувати організованого характеру, підтримуватися внутрішніми неформальними правилами і каналами збору коштів, а отже, вимагати саме криміналістичного підходу, орієнтованого на механізм злочину та слідоутворення, а не лише на моральну оцінку явища [1]. Узагальнення причин і наслідків корупції у вищій освіті підкреслює, що чинниками виступають поєднання управлінської дискреції, низької прозорості процедур, залежності студентів, асиметрії інформації та толерантності до «неформальних платежів», що прямо впливає на криміналістичний дизайн протидії: виявлення має бути спрямоване на точки найбільшого ризику – місця ухвалення рішень, доступу до ресурсів, реєстрів, оцінювання, розподілу пільг і можливостей [2].

Криміналістика в цій сфері виконує не лише «післязлочинну» функцію розслідування, а й превентивно-організаційну, адже криміналістичні знання можуть бути використані для створення інституційних бар'єрів проти злочинної поведінки: формування криміналістично

обґрунтованих профілів ризиків, аудитів процесів, процедур збереження цифрових і документальних слідів, внутрішніх каналів повідомлення та первинного документування, а також алгоритмів реагування на сигнал. У цьому сенсі антикорупційні внутрішні політики й методичні рекомендації щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у конкретному університеті ілюструють важливий напрям – створення процедур, які зменшують дискрецію, підвищують прозорість і встановлюють стандарти фіксації управлінських рішень, що має безпосереднє криміналістичне значення: чим краще задокументований «нормальний» процес, тим легше виявити відхилення і довести їх кримінально-правову релевантність [3; 20]. Проблема, однак, полягає в тому, що внутрішні документи часто мають декларативний характер, не супроводжуються реальними механізмами контролю, а іноді стають інструментом формальної легітимації практик, які фактично сприяють приховуванню порушень. Це формує перший проблемний вузол: розрив між нормативною моделлю доброчесності та фактичною поведінкою організаційних акторів, який криміналістика повинна вміти діагностувати через аналіз слідової картини, організаційної структури і реальних потоків рішень та ресурсів [14].

Криміналістичний потенціал протидії у ЗВО значною мірою пов'язаний з розумінням організованих форм злочинності. Університет як велика організація має ієрархію, формальні й неформальні канали впливу, систему підзвітності та розподілу ресурсів, що може використовуватися як для легітимного управління, так і для формування стійких корупційних або інших кримінальних схем. Саме тому категорія «організація» у криміналістичному сенсі й її співвідношення з криміналістичною тактикою є методологічно значущою: протидія потребує не поодиноких «викриттів», а керованого процесу документування, який враховує ролі, канали комунікації, способи маскування та механізми відтворення схеми після кадрових змін [13; 14]. У цьому контексті актуалізується і питання організації оперативно-розшукової діяльності як цілеспрямованої системи дій, що забезпечує виявлення латентних проявів і їх перетворення на доказову інформацію, придатну для кримінального процесу [11; 15].

З огляду на латентність і замаскованість значної частини правопорушень у ЗВО, важливу роль відіграють оперативно-розшукові інструменти та негласні заходи. Функціональне

призначення ОРД у кримінальному процесі полягає у виявленні прихованих зв'язків, каналів, осіб і способів злочинної діяльності, що є особливо актуальним для корупційних практик, організованих схем незаконного обігу документів, маніпуляцій з конкурсами, закупівлями, міжнародними програмами тощо [15]. Водночас проблемним є питання правових меж ОРД і правильності застосування її норм, оскільки університетське середовище має специфіку приватності (комунікації, персональні дані, освітні траєкторії), а отже, будь-які оперативні втручання повинні відповідати вимогам законності, необхідності та пропорційності [6]. Європейські стандарти щодо втручання у приватність, зокрема у сфері прослуховування телефонних розмов, мають для ЗВО не абстрактний, а практичний сенс, оскільки значна частина корупційних домовленостей, впливу на рішення і розподілу вигод відбувається через комунікаційні канали, однак недотримання стандартів може повністю знецінити здобуті результати в доказуванні та створити ризики порушення прав людини [8]. Додатковий проблемний вузол тут полягає в культурі «виправдання» втручань міркуваннями боротьби з корупцією: криміналістика має пропонувати тактичні рішення, які досягають мети документування без скочування в процесуальну сваволю, адже легітимність протидії у ЗВО багато в чому визначає довіру академічної спільноти до державних інституцій [17; 18].

Особливого значення для протидії правопорушенням у ЗВО набуває цифровий вимір. Університети є великими утримувачами персональних даних і цифрових реєстрів, використовують електронний документообіг, платформи дистанційного навчання, системи управління навчальним процесом, корпоративну пошту, хмарні сервіси, системи закупівель, бухгалтерські та кадрові програми. Це створює як нові можливості для кримінальних посягань, так і нові джерела слідів, які потребують криміналістичної інтерпретації. Проблемні питання правового забезпечення боротьби з кіберзлочинами в Україні демонструють, що цифрові посягання часто мають транскордонний, анонімний та динамічний характер, а отже, вимагають спеціалізованих криміналістичних компетенцій у сфері кіберзлочинності [4]. Паралельно законодавство про основні засади забезпечення кібербезпеки задає контекст обов'язків і стандартів захисту інформаційних систем, що особливо релевантно для університетів як об'єктів, де можуть поєднуватися наукові

розробки, міжнародні обміни, доступ до грантів і партнерств, а інколи й дослідження чутливих технологій [21]. Водночас у кримінальному процесі центральним стає питання допустимості й перевірюваності цифрових доказів, адже цифрові сліди легко модифікуються, їх походження і цілісність потребують фіксації, а надмірний збір даних може порушувати права людини. Забезпечення прав людини в цифровому доказуванні виступає умовою реалізації принципу верховенства права й постановлення справедливого вироку, а отже, протидія правопорушенням у ЗВО повинна включати криміналістично грамотні стандарти збору, збереження, протоколювання і експертної перевірки цифрових даних [17]. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування виступає фінальним процесуальним фільтром: якщо цифрові докази здобуті з порушеннями, їх криміналістична переконливість не має юридичної сили [18].

Криміналістична тактика має особливе значення у протидії правопорушенням у ЗВО, оскільки слідчі ситуації тут часто є «непублічними» і конфліктними: свідки можуть залежати від адміністрації, студенти бояться негативних наслідків, працівники остерігаються звільнення, а внутрішні розслідування можуть бути інструментом боротьби за владу. Це створює проблему добування показань, формування безпечних каналів повідомлення, а також потребу у тактичних прийомах, що мінімізують ризик викриття джерела інформації і забезпечують його захист у межах закону. У цьому контексті цінним є звернення до міжнародного досвіду агентурної роботи правоохоронних органів США в боротьбі з незаконним обігом наркотиків як приклад організації прихованих джерел і контрольованих комунікацій, хоча пряме перенесення таких моделей на університетське середовище потребує суттєвої адаптації та суворого дотримання правових стандартів, щоб не допустити провокацій і порушень прав людини [5]. Аналогічно міжнародно-правовий досвід у сфері протидії наркотикам показує, що ефективність прихованих методів залежить від чітких правил, контролю, нагляду й судової перевірки, що є універсальним принципом для будь-якого застосування негласних інструментів у демократичному суспільстві [16]. В українських умовах це прямо пов'язано з прокурорським наглядом за оперативно-розшуковою діяльністю, який має гарантувати законність і запобігати перетворенню оперативних інструментів на механізм

тиску або фабрикації, що особливо небезпечно у середовищі університетської автономії [12].

Ще одним проблемним блоком протидії є специфічні кримінальні ризики, пов'язані з міжнародною діяльністю університетів, зокрема міжнародним студентським обміном. Монографічне дослідження злочинів у сфері міжнародного студентського обміну демонструє, що ця сфера поєднує міграційні, освітні, фінансові та документальні компоненти, а отже, створює можливості для шахрайства, підроблення документів, зловживань з боку посередників, корупційного «супроводу» процедур, а іноді й для використання університетських каналів у ширших кримінальних практиках [22]. Для криміналістики це означає необхідність розширення предмета аналізу: документування має охоплювати ланцюги взаємодії університету з посередниками, державними органами, іноземними партнерами, а також цифрові сліди комунікацій і фінансових потоків. У цьому ж контексті інститут тимчасового доступу до речей і документів виступає важливим процесуальним інструментом, що дозволяє формувати повний доказовий контекст у «схемних» провадженнях, де доказування неможливе без масивів документів і цифрових даних [9].

Окремої уваги заслуговують проблемні питання доказування у справах, що виникають у ЗВО. Висока частка документальних і цифрових джерел створює ілюзію «легкості» доказування, однак на практиці виникають системні ризики: селективне вилучення документів без контексту, помилкове тлумачення внутрішніх нормативів, підміна кримінально-правових ознак дисциплінарними проступками або навпаки, а також спроби використовувати кримінальне провадження як інструмент управлінського конфлікту. Теоретичні та практичні аспекти використання матеріалів ОРД у доказуванні підкреслюють, що оперативна інформація сама по собі не є доказом, а її процесуалізація потребує належних процедур і гарантій перевірюваності, інакше доказування стає вразливим у суді [23]. Загальні положення про докази і доказування у кримінальному процесі акцентують, що судова істина вибудовується на допустимих і належних доказах, а не на сукупності «підозр» або організаційних оцінок; тому криміналістика має забезпечувати саме доказову, а не лише інформаційну достатність матеріалів [24].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що роль криміналістики у протидії кримінальним правопорушенням у закладах вищої освіти полягає у формуванні системного, науково обґрунтованого і правозахисно орієнтованого механізму виявлення, документування та доказування, який дозволяє працювати з латентними корупційними та іншими схемами, цифровими посяганнями, ризиками міжнародної діяльності, не руйнуючи при цьому університетську автономію і не підмінюючи правові стандарти міркуваннями доцільності. Проблемні питання зосереджуються навколо розриву між формальними антикорупційними політиками та реальною практикою, організованості корупційних відносин, складності доказування в умовах залежності свідків, ризиків провокації та неправомірного втручання у приватність, а також навколо цифрових викликів і допустимості доказів. Ефективна протидія можлива лише тоді, коли криміналістична тактика й організація поєднані з процесуальними гарантіями, прокурорським наглядом і судовим контролем, а цифрове доказування здійснюється з дотриманням прав людини як умови верховенства права і справедливого вироку.

Список використаних джерел

1. Волков Д. В., Погорецький М. А. Корупція і хабарництво на заочній формі навчання навчальних закладів МВС України та заходи протидії їм. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 20. С. 122–130.

2. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/560-koruptsiya-v-sistemi-vishchoji-osviti-sutnist-prichini-ta-naslidki.html>

3. Методичні рекомендації щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у Державному податковому університеті. URL: https://dpu.edu.ua/images/Documents/UNIVERSITET/Antikorupcijn_i%20dokumenti/Metodicni_rekomendacii_sodo_zapobiganna_ta_vre_guluvanna_konfliktu.pdf

4. Погорецький М. А., Шеломенцев В. П. Правове забезпечення боротьби з кіберзлочинами в Україні: проблемні питання. *Вісник прокуратури*. 2011. № 8. С. 30–38.

5. Погорецький М. А., Смирнова І. В. Агентурна робота федеральних правоохоронних органів США у сфері боротьби з

незаконним обігом наркотичних засобів. *Юридичний радник*. 2007. № 5. С. 101–105.

6. Погорецький М. А. Закон України «Про оперативно-розшукову-діяльність»: проблеми застосування окремих норм. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. №3. С. 205–213.

7. Погорецький М. А. Новели проекту нового КПК України і проблеми їх релакзації у правозастосовній діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*: наук.-практ. журнал. Київ : Міжвід. наук.-досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. 2012. № 1 (27). С. 208–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_1_25

8. Погорецький М. А. Прослуховування телефонних розмов: європейські стандарти. *Вісник прокуратури*. 2003. № 9. С. 45–51.

9. Погорецький М. А., Коровайко О. І. Застосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних провадженнях про злочин, учинені організованими злочинними угрупованнями. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* : наук.-практ. журн. Київ : Міжвід. наук.-досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. 2013. № 1 (29). С. 234–242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2013_1_28

10. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 137–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_34

11. Погорецький М. А., Шелеменцев В. П. Поняття організації оперативно-розшукової діяльності. *Кримський юрид. вісник*. Сімферополь, 2010. Вип. 1 (8). Ч. I. С. 18–28

12. Погорецький М. А. Прокурорський нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю. *Вісник Ун-ту внутр. справ*. 2000. Вип. 10. С. 117–125.

13. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 1 (5): URL : <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>

14. Погорецький М., Сергєєва Д. Щодо визначення поняття “організація” у криміналістичній науці та його співвідношення із криміналістичною тактикою. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 93. С. 14–17. URL: <https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/8569>

15. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 576 с. URL: <https://library.nlu.edu.ua/POLN TEXT/UP/POGORECKIY 2007.pdf>

16. Погорецький М. А., Черниш Р. Ф. Міжнародно-правовий досвід у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 192 – 196.

17. Погорецький М. А. Забезпечення прав людини в цифровому доказуванні як умова реалізації принципу верховенства права та постановлення справедливого вироку. *Право України*. 2025. № 9. С. 60–74. DOI: 10.33498/loou-2025-09-060.

18. Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4 (ч. 3). С. 269–279. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.40>.

19. *Про вищу освіту*: Закон України від 1.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 10.10.2023).

20. *Про запобігання корупції*: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 17.10.2023).

21. *Про основні засади забезпечення кібербезпеки України*: Закон України від 5.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 07.10.2023).

22. Черняк А. М. *Злочини у сфері міжнародного студентського обміну: проблеми протидії (теорія і практика)* : монографія / вступне слово М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2023. 334 с.

23. Шумило М. Є., Погорецький М. А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах: теоретичний та практичний аспекти. *Вісник Луганського ін-ту внутр. справ*. Луганськ: РВВ ЛІВС, 2001. Вип. 3. С. 199–209.

24. Шумило М. Є., Погорецький М. А. Докази і доказування. Кримінально-процесуальний кодекс України. *Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. I* / О.М. Бандурка, С.М. Блажиський, С. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В. П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків : Право, 2012. С. 247–308.